

“อาสา”

บทเรียนหนุ่มสาวชาวชุมชนโพหัก จังหวัดราชบุรี *

“โพหัก” เป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันตกของประเทศไทยแบ่งเขตตามทางภูมิศาสตร์ และอยู่ในเขตพื้นที่ภาคกลางด้านตะวันตก ตามการแบ่งเขตการปกครองของกระทรวงมหาดไทย ระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางถนนเพชรเกษมประมาณ 80 กิโลเมตร(รวมระยะทางของทางหลวงจังหวัดด้วย) ห่างจากจังหวัดราชบุรี 38 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอบางแพ 18 กิโลเมตร มีคลองโพหักไหลผ่านเป็นสายเลือดสายชีวิตของชุมชน พื้นที่ชุมชนประมาณ 33.15 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 22,484 ไร่ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึงตลอดปี และได้รับอิทธิพลน้ำทะเลหนุนเข้ามาทางปากน้ำแม่กลองและคลองดำเนินสะดวกด้วย จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนาและการเกษตร ไม่มีภูเขา และป่าไม้ สภาพของดินเป็นดินเหนียวและดินปนทราย ปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน มีประชากร จำนวน 2432 คน ครัวเรือน 10443 คน

ข้อปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตเริ่มต้น

เนื่องจาก ชุมชนแห่งนี้มีหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่าง เช่น พานดินเผา หม้อทะนุ และเครื่องประดับที่ทำด้วยหินหรือสำริด ณ แหล่งข้อมูลโบราณคดีโคกพลับ ซึ่งอยู่ในตำบลโพหัก ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชุมชนโบราณร่วมสมัยกับนครปฐมโบราณ อุทองคูบัว มีผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ร่วมกัน เช่น ชาวไทย ชาวเขมร ชาวไทยทรงดำ และชาวมอญ เป็นต้น ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีมรดกทางประเพณีวัฒนธรรมที่เก่าแก่หลากหลายน่าสนใจมากมาย เป็นต้นว่า ประเพณี “อาสา” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตวัฒนธรรมชุมชน ดังจะได้นำมาเล่าสู่กันฟังดังนี้

สังคมชาวโพหัก เป็นสังคมย่อยที่ด้อยอาศัยที่แสดงออกผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามเป็นไปตามค่านิยมในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ชีวิตเริ่มจากปฏิสนธิในครรภ์มารดา คนสมัยก่อนเชื่อว่า ถ้าจะมีลูกบิดามารดาต้องทำบุญถือศีลปฏิบัติธรรม เกรงครัดเพื่อให้ผู้มีบุญมีคุณงามความดีมาจุติในครรภ์ เมื่อจุติแล้วหญิงชาวโพหักจะบำรุงรักษาครรภ์อย่างดีเช่นเดียวกับแม่ทั่ว ๆ ไป คอకుสุมมูลทั้งปวง บำรุงรักษาทารกในครรภ์อย่างดีตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน เมื่อถึงเวลาใกล้คลอดผู้เป็นพ่อจะต้องจัดเตรียมเครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น เตรียมพื้นสำหรับเมื่ออยู่ไฟทำความสะอาดบ้านเรือน จัดเตรียมห้องหับสำหรับแม่และลูก ส่วนปู่ ย่า ตา ยาย และญาติสนิทจะเตรียมหมอดำแย สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนเตรียมจัดพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน เช่น การจัดเตรียม “ตั้งขวัญข้าว” และค่ายกครูให้แก่หมอดำแย สิ่งของที่จะต้องจัดเตรียมประกอบด้วย ข้าวสารหนึ่งขัน มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว่า เหล้าโรง และดอกไม้ธูปเทียน ส่วนสาเหตุที่เตรียมตั้งขวัญข้าวนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นการจัดเตรียมอาหาร และสิ่งของจำเป็นที่จะต้องให้ให้กับแม่และทารกไว้กินใช้ได้ทันทีเมื่อแม่และเด็กทารก

“อาสา”
คือ
อย่างไร?

* เอื้อม ทองดี เรียบเรียงจากรายงานการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ขนานในลำคลองโพหัก” ศึกษาโดย อาจารย์สกลา จันทร์พ่วง และคณะ สนับสนุนทุนวิจัยจาก สกว. สำนักงานภาค

ปลอดภัยแข็งแรง ของที่เตรียมไว้นั้นจะนำไปปรุงเป็นอาหารและสำหรับทำนุฏัตกบาตร เป็นการสร้างกุศลอีกทางหนึ่ง

บทต้อนรับชีวิตใหม่

หากจะพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าปฏิบัติการเกี่ยวกับชีวิตของชุมชนโพหักเริ่มจากเกิดไปจนตายโดยมีวิธีการดำเนินชีวิตดังนี้

จัดพิธีรับขวัญเมื่อทารกเกิด

เมื่อทารกได้คลอดจากครรภ์มารดาแล้ว หมอตำแยและญาติผู้ใหญ่จะตัดสายสะดือด้วยหัตถ์ไม้ไผ่อบด้วยน้ำอุ่น ชำระเนื้อตัวให้สะอาด เสร็จแล้ววางทารกลงในกระดิ่งที่ปูด้วยเบาะและผ้าอ้อม จากนั้นญาติผู้ใหญ่จะเขย่ากระดิ่งให้ทารกร้องแล้วรอน จากนั้นจะร้องว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครรับไปได้เน้อ” โดยร้องถึงสามครั้ง จากนั้นจะมีผู้สูงอายุที่มีประวัติดำเลียงลูกง่ายโตแข็งแรงจะร้องรับว่า “เด็กคนนี้เป็นลูกของข้า”

พิธีรับขวัญดังกล่าวเป็นความเชื่อว่าเป็นการบอกเล่ากับผีสงฆ์ที่ผูกพันกับทารกผู้นั้นให้รับรู้ ว่าต่อไปนี้ทารกผู้นี้มีเจ้าของแล้วจะได้ตัดขาดทางภพภูมิเดิม ส่วนญาติผู้ใหญ่ที่รับว่าเป็นลูกของข้า นั้นเรียกว่า “แม่ซื้อ” และจะผูกพันกับทารกตลอดไป

ทารกที่เกิดใหม่นั้นจะถูกเลี้ยงดูอยู่ในกระโจมผ้า 3 - 7 วัน เมื่อทารกแข็งแรงสมบูรณ์จะมีพิธี “การเอาลงแปล” ในระหว่างที่ทารกอยู่ในกระโจมและในพิธีเอาลงแปล ญาติผู้ใหญ่จะเอาทรัพย์สินเงินทองและทรัพย์สินมีค่าต่าง ๆ ไปวางไว้ใกล้ ๆ เด็ก เช่น เด็กชายจะนำเอาสมุด ดินสอไปวางไว้ โดยมี ความเชื่อว่าเมื่อเติบโตขึ้นจะได้เป็นคนรักในการศึกษาเล่าเรียน สำหรับเด็กหญิงจะนำด้าย เข็ม เครื่องเย็บปักถักร้อยไปวางไว้ เพื่อเมื่อเติบโตแล้วจะได้เป็นคนรักงานด้านการเรือน

สำหรับพิธีผูกเปลจะทำในวันสุริยคติโดยญาติผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพของครอบครัวจะเป็นผู้ผูกเปลปูลาดด้วยเครื่องหอมแล้วอุ้มเด็กไปวางลงในเปลพร้อมทั้งให้ศีลให้พรและสิ่งของที่นิยมวางไว้ในเปลก่อนอุ้มเด็กลงในเปลคือ “หินและลูกฟัก” โดยมีความเชื่อว่าเมื่อเด็กเติบโตขึ้นจะได้ “เป็นคนหนักแน่นเหมือนหินและเยือกเย็นเหมือนฟัก”

แม่อุ๊ยเฝ้าหาคณอ่านหนังสือให้พ่อ

ในสมัยก่อนช่วงที่ทุกข์ทรมานของแม่ทั่วไป คือ ช่วงคลอดบุตรและอยู่ไฟ” (การอยู่ไฟคือการก่อไฟขึ้นผิงหรือย่างให้ร่างกายของแม่อบอุ่นอยู่เสมอ มีการประคบร่างกายด้วยยาสมุนไพรโดยเชื่อว่าจะทำให้มดลูกเข้าอู่และร่างกายแข็งแรง)

ในระหว่างที่แม่ทุกข์ทรมานด้วยการอยู่ไฟนี้ คนโพหักรุ่นเก่ามีวิธีผ่อนคลายความทุกข์ทรมานโดยหาคนมาอ่านหนังสือให้แม่ลูกอ่อน และผู้ที่มาอยู่เป็นเพื่อนฟัง หนังสือที่นำมาอ่านนั้น โดยมากจะเป็นหนังสือวรรณคดีที่เป็นกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ร่าย และลิลิตต่าง ๆ บทกวีที่นิยมกัน เช่น บทกวีของสุนทรภู่ บทกวีพระราชนิพนธ์ ตลอดจนของนักปราชญ์ท้องถิ่นต่างๆ วรรณกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นสมุดไทย หรือสมุดข่อยที่คัดลอกด้วยมือ โดยผู้ที่เขียนหนังสือเก่งๆ (พระวัดใหญ่โพหัก) หนังสือเหล่านี้จะเป็นสมบัติส่วนรวมและเก็บไว้ ณ วัดใหญ่โพหักใครอยากอ่านเรื่องอะไรก็ขอยืมไปอ่าน เสร็จแล้ว

สามวัน

ลูกผี

สี่วัน

ลูกคน

นำไปคืนที่วัดให้ผู้อื่นได้ยืมต่อไป ส่วนผู้ที่มิฐานะดีจะจ้างหรือคัดลอกไว้เป็นสมบัติส่วนตัว
การอ่านหนังสือบทกวีนิพนธ์ จะต้องอ่านออกเสียงทำนองเสนาะตามลักษณะ
ฉันทลักษณ์ของบทกวีนั้นๆ คนอ่านนอกจากจะอ่านถูกต้องแล้วจะต้องมีเสียงที่สามารถเอื้อน
ได้ตามฉันทลักษณ์นั้นๆ ด้วย จึงเกิดมีอาชีพอ่านหนังสือให้คนฟัง หลวงพ่อเทียน แก้ว
บริสุทธิ์ เล่าว่าในสมัยที่เป็นฆราวาส อายุ 15 - 16 ปี มีรายได้จากการอ่านหนังสือคืน
ละหนึ่งบาท (นับว่ามีรายได้ดีสมัยนั้น)

หนังสือสมุดไทยหรือสมุดข่อยนอกจากจะเป็นพวกวรรณคดีหรือบทกวีแล้ว ยัง
มีพวกตำราคาถาอาคมและสรรพวิทยาต่าง ๆ ของคนโพหักด้วย ปัจจุบันนี้หนังสือดัง
กล่าวได้สูญหายไปเกือบหมดสิ้นมีผู้กล่าวถึงสาเหตุของการสูญหายของหนังสือว่าจากการ
นำเอาไปเผาเพื่อทำเครื่องรางของขลัง และนำไปมวนเป็นบุหรี่ยารักษาโรคเรื้อรังจนถูก
ต่อมาเมื่อมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่และเมื่อมีการพิมพ์เป็นหนังสือเอกสารมา
ขึ้น ประชาชนจึงหันมานิยมซื้อหนังสือวรรณคดีที่พิมพ์ขึ้น ค่านิยมหนังสือแบบเก่า
ก็หมดไป

การกอายุครบเดือน มีพิธีโกนผมไฟ ไวจุก ไวเปีย ไวแกละ

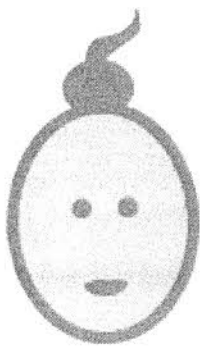
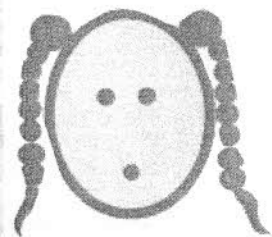
พิธีโกนผมไฟ มักจะเมื่ออายุทารกเลยหนึ่งเดือนขึ้นไป พิธีโกนผมไฟจะทำกัน
ในหมู่ญาติและเพื่อนบ้าน โดยญาติผู้ใหญ่จะร่วมกันโกนผม อาบน้ำ ปะแป้ง ทาขมิ้น
พร้อมกับให้ศีลให้พร ในระยะที่โกนผมไฟนั้นกะโหลกศีรษะของทารกยังเจริญเติบโตไม่
เต็มที่จึงนิยมไวเปีย ไวจุก ไวแกละ เพื่อเป็นการสร้างความหนาของผิวหนังในส่วนที่
กะโหลกศีรษะยังประสานกันไม่สนิทการไว้ผมเพื่อเป็นจุกเป็นแกละนี้มีผลต่อบุคลิกภาพหรือ
ชื่อของเด็ก โดยมักจะเรียกชื่อตามลักษณะของผม เช่น เจ้าจุก, เจ้าแกละ เป็นต้น

บทเรียนเพื่อการเปลี่ยนวัย

เด็กโพหักจะเติบโตท่ามกลางการเลี้ยงดูของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้อง
เพราะเป็นลักษณะของครอบครัวใหญ่ จึงมีความสนิทสนมแน่นแฟ้นกันมาตั้งแต่เกิด บุคคล
ที่มีอิทธิพลต่อเด็ก ๆ โพหักค่อนข้างมากรองจากพ่อแม่คือ ปู่ย่า ตายาย เพราะพ่อแม่
ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเด็ก ๆ จึงอยู่กับปู่ย่าตายายซึ่งจะเป็นผู้เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน
ให้กับหลาน หลาน ซึ่งเด็ก ๆ จะเรียกท่านเหล่านั้นว่า “พ่อแก่ แม่คุณ”

พิธีโกนจุก โกนเปีย เมื่ออายุ 7 - 11 ปี

พิธีการแสดงการสิ้นสุดของวัยทารกคือ การโกนจุก หรือโกนเปีย โดยปกติแล้วจะ
มีการทำบุญสวดมนต์เย็นและถวายภัตตาหารเช้า บางครอบครัวอาจจัดให้มี “การแห่จุก
แห่เปีย” โดยการแต่งตัวเด็กที่จะตัดจุก หรือตัดเปีย แล้วนำขึ้นคานหามมีเตี๋ย หรือกลอง
ขวานำหน้าขบวนแห่ โดยแห่จากบ้านไปสักการะศาล “ตาปู่” หรือแห่จากบ้านญาติผู้ใหญ่
กลับไปยังบ้านของตนซึ่งจัดเป็นมณฑลพิธี โดยให้เด็กฟังพระสวดมนต์เย็น และมีหมอลำ
ทำขวัญ หรืออาจมีมหรสพอื่นสมโภช ในเช้าวันรุ่งขึ้นเมื่อถวายภัตตาหารเช้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว
แล้ว เมื่อพระขึ้น “ยะธา ลัพพิตา” จึงลงมือตัดจุก หรือโกนจุก จากนั้นพระภิกษุสงฆ์
จะสวดชัยมงคลคาถา เสร็จแล้วเจ้าภาพจะเลี้ยงดูผู้ที่ไปร่วมงาน เป็นเสร็จพิธี

เด็กที่ผ่านพิธีโกนจุก หรือโกนเปีย ถือว่ายังเข้าสู่วัยรุ่น เป็นวันที่ต้องศึกษาเล่าเรียนในสมัยที่ยังไม่มีโรงเรียนเช่น ในปัจจุบันนี้เด็กชายที่โกนจุก โกนเปียแล้วจะบรรพชาเป็นสามเณรหรือ พ่อแม่จะนำไปฝากเป็นศิษย์วัดเพื่อศึกษาเล่าเรียน ฝึกการอ่านเขียน หรือหาความรู้ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ ส่วนเด็กหญิงจะเริ่มฝึกหัดงานบ้านจากพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ตามความสนใจ

เมื่อเด็กชายและเด็กหญิงเข้าสู่วัยรุ่นหนุ่มสาวอายุ 16 - 17 ปี จะต้องช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน ซึ่งเป็นการศึกษาหาความรู้ด้วยการปฏิบัติจริง

อายุครบบวช มหกรรมใหญ่ สุขและความเป็นกันเองของพ่อแม่

พ่อแม่ชาวโพหักที่มีลูกชายจะจดจ่ออยู่กับการบวชของลูกชายเพราะเชื่อกันว่า อานิสงส์ของการบวชลูกชายทำให้พ่อแม่ไม่ตกนรก เหตุผลของค่านิยมนี้ คือ การบวชเป็นวิธีเดียวที่จะได้รับการศึกษาอบรม มีความรับผิดชอบเป็นพลเมืองที่ดีต่อชุมชนและจะเป็นผู้นำของครอบครัวที่ดีต่อไป

พ่อแม่จะเตรียมการบวชของลูกไว้ล่วงหน้าเป็นเวลานาน โดยจัดงานบวชอย่างมีหน้ามีตามีการเลี้ยงดูและมีมหรสพตามสมัยนิยม และได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

คนโพหักในอดีตนิยมการบวชเรียน ยิ่งบวชพระหลายพรรษาจะมีความเชื่อว่าเป็นคนพัฒนาแล้วมากยิ่งขึ้น เพราะการบวช คือ วิถีการศึกษอบรมแสวงหาความรู้ และคุณธรรมการบวชจึงเป็นการพัฒนาคนจากคนดิบ ให้กลายเป็นคนสุก พ่อแม่ที่ลูกผ่านการบวชและศึกษาอบรมจนเป็นผู้ที่มีคุณธรรมย่อมได้รับอานิสงส์ของการบวชพระไปด้วย

ประเพณี“อาสา”

ปฏิบัติการเพื่อข้ามพรมแดนสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

ศึกษาเล่าเรียนแล้วเตรียมแต่งงาน เพื่อดังครอบครัวใหม่ เมื่อได้บวชเรียนศึกษาหาความรู้ครบถ้วนแล้ว ผู้ที่บวชเป็นพระจะลาสิกขาจากสมณเพศไปสู่วิถีชีวิตของฆราวาส การประกอบอาชีพการแต่งงานและการสร้างครอบครัวใหม่จึงเป็นไปตามวิถีธรรมชาติ ประเพณี “อาสา” จึงเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่ชาวโพหักในอดีตประดิษฐ์ขึ้นหรืออาจจะหยิบยืมมาจากวัฒนธรรมอื่น หรืออาจจะบูรณาการมาจากทุนเดิม นำมาใช้เป็นปฏิบัติการให้หนุ่มสาวได้เรียนรู้เพื่อข้ามพรมแดนทางสังคมจาก “ความเป็นคนโสด สู่อามีคู่ครอง หรือครอบครัว”

เริ่มต้นเมื่อหนุ่มสาวเริ่มผูกสมักรักใคร่กันแล้วจะมีการเจรจาสู่ขอ โดยผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายจะนัดวันเจรจาสู่ขอ ทกลงเรื่องสินสอดทองหมั้นกันแล้ว คนโพหักจะทิ้งช่วงเวลาจากการสู่ขอไปจนถึงวันแต่งงานเป็นเวลอย่างน้อยหนึ่งปี เพื่อเป็นช่วงเวลาแห่งการรอคอย และดูใจกันซึ่งกันและกัน โดยเรียกกันว่า “ประเพณีอาสา”

“อาสา” ในความหมายของชาวโพหัก คือปฏิบัติการใดๆ ก็ได้ที่ทำให้ฝ่ายตรงข้ามพอใจ โดยเฉพาะครอบครัวของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในอนาคต ซึ่งในเวลาที่ยังไม่มีงานแต่งงาน ถือว่าเป็นคนละฝ่ายหรือฝ่ายตรงข้ามกัน ดังนั้น การที่ครอบครัวของเจ้าบ่าวปฏิบัติการใดๆ ให้ครอบครัวของเจ้าสาวนิยมชมชอบคนโพหัก เรียกการปฏิบัตินี้ว่า “การอาสา”

การ

อาสา

หนึ่งปี

แห่งการ

รอคอย

สำหรับประเพณีอาสนั้นจะเกิดเมื่อใดเอาแบบอย่างมาจากไหน ไม่มีใครทราบ แต่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยมีการปรับปรุงให้เหมาะกับยุคและสมัย การอาสาของแต่ละรุ่นจึงไม่เหมือนกัน สำหรับการอาสาที่บันทึกไว้นี้เป็นการบินจากคนโพห์ที่มีอายุ 70-90 ปีที่เคยได้ปฏิบัติมาแล้ว

โดยทั่วไปผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายจะเจรจาต่อรองตกลงกันหมายกันในเดือน 4 แล้วจะนัดแห่ขันหมากแต่งงานในเดือน 6 ของปีถัดไป หนุ่มสาวจะดูใจและปฏิบัติ "การอาสา" ตลอด 12 เดือน ดังนี้

เดือนห้า(เริ่มต้น)

เทศกาลตรุษสงกรานต์ ครอบครัวทั้งสองฝ่ายจะนำอาหารคาวหวานมาแลกเปลี่ยนกันของที่นิยมนำมาแลกอาสากัน คือ ขนมน้ำเงิน น้ำพริก น้ำยา ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวปลาแห้ง กาละแม และขนมเปียกก่อน

เดือนหก

เข้าสู่ฤดูไถหว่าน ชายหนุ่มจะบรรจงถากงอนไถ คราด มีแอก หางยาม หัวหมู ผลทังซุด พร้อมเชือกวัวไปให้หญิงสาวไถนา

เดือนหกข้างแรม ชายหนุ่มจะบรรจงสานกระบุงใหญ่คู่หนึ่งให้หญิงสาวใช้หาบข้าวปลูกไปหว่านในนา และสานกระบุงเล็กอีกใบหนึ่งสำหรับคดข้าวไปกินในนา กระบุงอาสาลูกนี้เจ้าสาวจะใช้พอเป็นพิธีแล้วจะนำไปเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อไว้วัดลูกหลานในภายหลัง ฝ่ายหนึ่งจะต้องบรรจงสานกระบุงอย่างสุดฝีมือโดยจะต้องแสวงหากำเฒ่าแนะนำหรือหาแบบอย่างจากช่างจักสานระดับครูอาจารย์ในท้องถิ่น เพื่อให้ได้กระบุงอาสาทรงงามที่สุด

เรื่องการหาสะใภ้ของชาวโพห์นั้นมีเรื่องเล่าว่า บิดามารดาจะเป็นผู้ติดต่อหาภรรยาให้บุตรชายโดยจะสืบเสาะถึงวงศ์ตระกูลของฝ่ายหญิง บางรายถึงกับแอบดู แอบฟังความประพฤติของว่าลูกสะใภ้กันทีเดียว อดีตชุมชนโพห์มีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ ยิ่งในช่วงเข้าสู่ฤดูฝนเริ่มลงมือไถนา ทำนา ฝ่ายชายต้องออกจากบ้านตั้งแต่ตอนเช้าตรู่ (03.00 - 04.00 น.) ฝ่ายหญิงต้องลุกขึ้นหุงหาอาหารค่าน้ำพริกกันทุกครัวเรือน จึงเป็นโอกาสที่ฝ่ายชายจะดูพฤติกรรมของฝ่ายสาว โดยการฟังเสียงค่าน้ำพริกว่าจะดังดี หรือห่าง รัว หรือยืดยาด แล้วนำมาพิจารณาว่าเหมาะสมที่จะเป็นสะใภ้ได้หรือไม่ เช่น เสียงดังเป็กๆ รัวดียิบ แสดงว่าการบ้านการเรือนใช้ได้ ไม่เกียจคร้านมีความกระตือรือร้นมีนิสัยจริงจังไม่จืดจางและมีความขยันหมั่นเพียร (ลักษณะนี้เป็นที่พึงปรารถนาฝ่ายชาย)

แต่ถ้าดังกักๆ ยานยืดยาด แสดงว่ามีนิสัยเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น ก่อนข้างจะเกียจคร้าน โลเล (ไม่เป็นที่พึงปรารถนาของฝ่ายชาย) พอสังเกตพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว จะต้องพิจารณาว่ามีลักษณะดังกล่าวนี้หรือไม่ "แม่ผู้หญิงแม่ผู้หยิ่ง แม่กระซังกัน รัว แม่ขนครัวลงล่าง แม่ข่างม้าเหาะ แม่เสนาะกินแกล้ม แม่แถมตาซัง แม่ข้างเข้าดง แม่หยั่งลงท่า แม่น้ำสงสาร" ซึ่งในแต่ละประโยคจะมีความหมายของมันเองเป็นการเปรียบเทียบกับลักษณะของสาวแต่ละคนเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาเป็นลูกสะใภ้

แม่หญิง

แม่หยิ่ง

แม่กระซัง

กันรื้อ

แม่ขนครัว

ลงล่าง

แม่

ข่างม้าเหาะ

เดือนเจ็ด

ครอบครัวเจ้าบ่าวจะต้องลงแขกไถนาให้ครอบครัวเจ้าสาวครั้งหนึ่ง โดยรวบรวมเพื่อนฝูงญาติมิตร ยกขบวนแบกไถนา สับแปลงนาให้เสร็จแปลงใดแปลงหนึ่ง ฝ่ายครอบครัวเจ้าสาวจะต้องเตรียมอาหาร คาวหวานไว้เลี้ยงดู “แขกอาสา” “ลงแขกไถนา” ให้อิ่มหน้าสำราญ

เดือนแปด

เดือนแปดข้างขึ้นเจ้าบ่าวต้องบรรจจสานกระจาดอีกคู่หนึ่งพร้อมไม้คานหางหงษ์ สำหรับมอบให้เจ้าสาวไว้หามสำหรับอาหารคาว หวาน ไปทำบุญที่วัด กระจาดและหามคู่นี้เจ้าสาวจะใช้หามสิ่งของสำหรับไปทำบุญที่วัดตลอดจนเป็นย่ำเป็นขยจหนาบกระจาดไม่ให้จิ้งเก็บรักษาไว้

เดือนแปดข้างแรมถึงเดือนสิบเอ็ดข้างขึ้น (ระหว่างเข้าพรรษา)

ตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าวเมื่อเจ้าสาวทำอาหารคาว หวานไปทำบุญเมื่อใดจะต้องนำไปเพื่อถึงครอบครัวเจ้าบ่าวด้วย บางครอบครัวถึงขนาดส่งอาสาจากครอบครัวเจ้าสาวไปให้ครอบครัวของเจ้าบ่าวเกือบทุกวันพระ จนเกิดความคุ้นเคยฝีมือการทำอาหารของฝ่ายเจ้าสาว โดยเฉพาะในเดือนสิบข้างขึ้นจะมีการแลกเปลี่ยน “กระยาสารทอาสา” กันด้วย

เดือนสิบเอ็ดข้างแรม (ออกพรรษาทอดกฐินโพหัก)

กฐินโพหักเป็นมหรหรมที่ยิ่งใหญ่ของชุมชน มีการแข่งขันเรือยาวประเภทต่าง ๆ ผู้คนจากต่างถิ่นจะมาร่วมงานกันเป็นจำนวนมาก หนุ่มโพหักจะต้องเตรียมเรือยาวไว้ให้หญิงสาวสำหรับพายชักพระในช่วงเช้าก่อนเวลาแข่งเรือ จากนั้นจะต้องตกแต่งเรือให้สวยงามเพื่อไปแข่งขันกัน ในเทศกาลนี้ชายหนุ่มจะต้องบรรจจเหลาพายทั้งดงามมอบให้หญิงสาวพร้อมกับตกแต่งอบให้สวยงามอย่างสุดฝีมือเพื่อประกาศความเป็นเจ้าสาวในขณะพายเรือกฐิน “งอบอาสา” และ “พายอาสา” นี้ เจ้าสาวจะเก็บรักษาไว้อย่างดีเช่นเดียวกับ “กระยาสารทอาสา” และ “กระจาดอาสา”

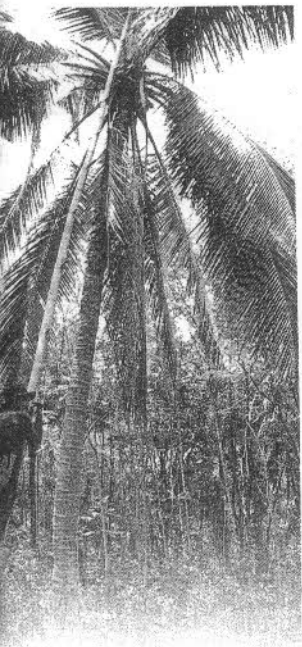
เดือนสิบสองฤดูเก็บเกี่ยว

เจ้าสาวจะต้องเตรียมทอผ้าขาวม้า หรือตัดเสื้อกางเกง สำหรับเจ้าบ่าวและญาติพี่น้องไว้ใช้ในฤดูเก็บเกี่ยวอย่างน้อยหนึ่งชุด แต่ที่นิยมทำกันคือ เจ้าสาวจะต้องทอผ้าขาวม้าสำหรับมอบให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวทุกคน

เดือนอ้าย เดือนยี่ ฤดูเก็บเกี่ยวนวดข้าว

ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องลงแขกเกี่ยวข้าวในนาของเจ้าสาวครั้งหนึ่ง โดยฝ่ายเจ้าสาวจะเตรียมอาหารเลี้ยงดูเช่นเดียวกับการ “ลงแขกไถนา” เมื่อขนข้าวถึงลานแล้วถึงวันนวดข้าวทั้งสองฝ่ายจะนำวัวพวงและกำลังคนไปช่วยอีกฝ่ายหนึ่งนวดข้าวเรียกว่า “ลานอาสา” จะมีการร้องเพลงพื้นบ้านกันอย่างสนุกสนาน

เดือนสามฤดูหนาว

เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเข้าสู่ยุบเรียบร้อยแล้ว คนโพห์จะนำข้าวใหม่มาเผาข้าวหลาม โดยทั้งสองฝ่ายจะเผาข้าวหลามเผ่อีกฝ่ายหนึ่ง และจะแลกเปลี่ยน “ข้าวหลามอาสา” กัน เช่น เทศกาลอื่น ๆ

การปฏิบัติรับใช้หรือการ “อาสา” ที่กล่าวข้างต้นเป็นเพียงขนบธรรมเนียมที่นิยมปฏิบัติไม่ได้มีกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัว แต่ละครอบครัวอาจปฏิบัติมากกว่านี้ หรือน้อยกว่านี้ย่อมเป็นไปตามความพอใจของแต่ละบุคคล แต่สิ่งหนึ่งที่ซ่อนเร้นในงานอาสา เช่น การจักสานกระจาดอบ ฯลฯ เป็นการฝึกให้เจ้าบ้านได้ศึกษาหาความรู้ รู้จักอุตสาหกรรม พยายามเพื่อเตรียมตัวเป็นหัวหน้าครอบครัวในอนาคต

บทสรุป

“อาสา” ในปัจจุบัน สภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไปมีความเจริญในทางด้านวัตถุมากขึ้น งานอาสาจึงใช้วิธีการซื้อและจ้างผู้มีฝีมือทำแทน ประเพณีค่านิยมต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปทำให้ “การอาสา” ของชาวโพห์เริ่มสูญหายไป จนจะเหลือเป็นเพียงตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมา ไม่มีคำตอบหากใครจะถามว่า การสูญเสียประเพณีนี้ก่อให้เกิดการสูญเสียคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมหรือไม่ และมากนักน้อยเพียงใด และยังไม่มีแนวทางในการเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูและหรือพัฒนาประเพณีนี้ในข้อเขียนนี้ เพราะในวันนี้บทความนี้ขอทำหน้าที่เผยแพร่เรื่องนี้ให้เป็นความรู้เบื้องต้นเท่านั้น หากท่านผู้อ่านทราบแล้วจะคิดอ่านประการใดก็สามารถชักชวนผู้สนใจตั้งวงเสวนาหาแนวทางกันได้ สุดท้ายขอขอบคุณคณะนักวิจัยชาวบ้าน ที่มีอาจารย์สภา จันทรพ่วง และคณะครู อาจารย์ นักเรียน และชาวบ้านโพห์ ที่ได้ร่วมกันบันทึกเรื่องราวนี้ไว้ในงานวิจัยนั้น

* รายงานวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ขนานในลำคลอง โพห์ ตำบลโพห์ อ.บางแพ จ.ราชบุรี เป็นการวิจัยโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนโพห์วิทยา มีอาจารย์สภา จันทรพ่วง และคณะ(ครู อาจารย์ นักเรียน และชาวบ้าน)เป็นนักวิจัย ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลางและภาคตะวันตก สกว.สำนักงานภาค สนับสนุนทุนการวิจัย, ๒๕๔๖.